

*До спеціалізованої вченої ради
ДФ 95.081.2026
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова*

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента

Святошнюк Арини Леонідівни

на дисертацію

Лефтерової Олени Іванівни на тему:

«Визначення походження дитини в міжнародному приватному праві»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження О. І. Лефтерової «Визначення походження дитини в міжнародному приватному праві» обумовлена тим, що визначення батьківства та материнства перестало бути виключно внутрішньодержавною справою в умовах глобалізації та посилення міграційних процесів, адже дедалі частіше виникають ситуації, коли походження дитини пов'язане з декількома юрисдикціями. Наявність іноземного елемента при визначенні походження дитини – народження дитини у шлюбі, де батьки мають різне громадянство або проживають у третій країні, транскордонне сурогатне материнство, визнання документів, що встановлюють походження дитини, за кордоном тощо – зумовлює численні колізії права і ускладнює реалізацію основоположних прав дитини, закріплених у Конвенції ООН про права дитини 1989 року.

Тож правове регулювання визначення походження дитини має комплексний, міжгалузевий характер, а у випадку наявності іноземного елемента

додатково постає питання вибору правопорядку та застосування норм матеріального права іншої держави з урахуванням міжнародних стандартів захисту прав дитини. Задля уникнення правової невизначеності статусу дитини у правовідносинах з іноземним елементом і забезпечення її прав, зокрема права на ім'я, набуття громадянства та права знати своїх батьків, дослідження правового регулювання визначення материнства та батьківства у різних юрисдикціях є надзвичайно своєчасним та має прикладне значення.

Практичне значення дослідження. Отримані у результаті проведеного дисертаційного дослідження наукові висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідницькій сфері – для подальшого розвитку доктринальних досліджень визначення походження дитини в сімейному та міжнародному приватному праві України; у законотворчій діяльності – для удосконалення українського законодавства щодо визначення походження дитини; у судовій та адміністративній практиці – при визначенні материнства та батьківства у судовому порядку або реєстрації походження дитини за участі іноземного елемента в адміністративному порядку (що підтверджено Актом про апробацію і впровадження результатів дисертаційної роботи у процес підготовки працівників Ізмаїльського відділу державної реєстрації актів цивільного стану в Ізмаїльському районі Одеської області Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України від 16.02.2026 № 2674-вих-2026/ОД); у навчально-методичній роботі – при підготовці підручників, навчальних посібників та науково-методичної літератури з міжнародного приватного права, сімейного права України та порівняльного сімейного права; а також у навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Міжнародне приватне право», «Сімейне право України», «Порівняльне сімейне право».

Слід зауважити, що дисертацію виконано згідно із планом науково-дослідної роботи кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права та кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за темами: «Забезпечення прав і законних інтересів учасників правовідносин, що виникають у сфері приватного права: проблеми

теорії та практики» №175 (державний реєстраційний номер 0118U004432, виконувалася в період з 2018 по 2022 роки) та «Приватно-правове регулювання суспільних відносин в Україні: проблеми теорії та практики» № 345 (державний реєстраційний номер 0123U102606, затверджена наказом № 721-18 від 28.04.2023 р.) відповідно.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані у дисертації. Дисертація О. І. Лефтерової складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Структура дисертації дозволила послідовно та всебічно розкрити всі питання, що постають з мети та завдань дослідження.

Поставлена мета дослідження, що полягала в розробці теоретичної концепції правового регулювання визначення походження дитини в міжнародному приватному праві, з урахуванням міжнародних стандартів і національного законодавства України, досягнута повністю, завдання виконані в повному обсязі. Зміст дисертаційної роботи повно та всебічно розкрив предмет дослідження та логічно впливає з поставлених завдань, визначених об'єктом і предметом дослідження, й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, застосування яких дало можливість забезпечити системний та комплексний підхід до дослідження проблеми, підвищити рівень наукової достовірності отриманих результатів та сформулювати практичні рекомендації для удосконалення національного та міжнародного правового регулювання у сфері визначення походження дитини.

Достовірність та обґрунтованість сформульованих в дисертації наукових положень та висновків забезпечені детальним вивченням наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників за проблематикою дослідження, вітчизняних та зарубіжних нормативно-правових актів та міжнародних договорів

(всього у списку використаних джерел 322 позицій: 168 україномовних джерел та 154 – англomовних).

Свідченням належної наукової апробації результатів проведеного дослідження є оприлюднення його основних положень на тринадцяти міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях.

Дисертаційне дослідження О. І. Лефтерової відзначається продуманою структурною побудовою, дотриманням вимог академічного письма та логічною послідовністю викладення наукового матеріалу. Робота виконана державною мовою; текст вирізняється чіткістю формулювань, граматичною правильністю та відповідністю нормам формально-наукового стилю.

Аналіз змісту дисертації свідчить про високий рівень її наукової розробленості. Дисертантка продемонструвала вміння здійснювати ґрунтовний аналіз наукових джерел, комплексно осмислювати складні теоретичні та практичні аспекти досліджуваної проблематики, системно викладати результати дослідження. У роботі сформульовано аргументовані висновки та рекомендації, що мають належну наукову цінність і можуть бути використані у подальших наукових розвідках.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані у дисертації. Наукова новизна дисертаційного дослідження О. І. Лефтерової полягає в тому, що у дисертації вперше в українській науці запропоновано концепцію правового регулювання визначення походження дитини у міжнародному приватному праві як комплексного правового явища, що охоплює колізійне регулювання, міжнародні стандарти та гарантії визначення материнства та батьківства, порівняння законодавчого регулювання визначення походження дитини у країнах романо-германської, англосаксонської правових сімей, а також у країнах з елементами релігійного та звичаєвого права, і дослідження шляхів уніфікації та гармонізації норм щодо визначення походження дитини з іноземним елементом.

У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень та висновків, котрі мають наукову новизну. Зокрема,

заслужують на увагу наукові положення, розроблені особисто здобувачкою: запропоновано дефініцію «визначення походження дитини» як процедури встановлення батьківства та/або материнства щодо конкретної дитини, що здійснюється на підставах та у спосіб, визначених у законодавстві, і має своїм наслідком виникнення взаємних прав та обов'язків у батьків та дитини; сформульовано концепцію правового регулювання визначення походження дитини в міжнародному приватному праві, що характеризується наявністю іноземного елемента і полягає у встановленні та формальному закріпленні у визначеному в законі порядку батьківства та материнства, що здійснюється компетентними органами держави за національними правилами з урахуванням норм міжнародних договорів.

На підставі порівняльно-правового аналізу законодавчого регулювання визначення походження дитини у країнах, що належать до різних правових сімей, дисертанткою виявлено ключові особливості та спільні риси визначення материнства та батьківства, зокрема, підсумовано, що законодавство досліджених країн романо-германської правової сім'ї тяжіє до більш традиційних підходів визначення походження дитини на підставі презумпції шлюбного походження дитини, суворо регулює питання застосування допоміжних репродуктивних технологій і забороняє сурогатне материнство (окрім України); законодавство країн загального права характеризується більш гнучкими підходами, визнає намір особи або факт соціального зв'язку з дитиною як підставу для встановлення материнства та батьківства, дозволяє тільки альтруїстичне сурогатне материнство; досліджувані країни з релігійним правом у правовому регулюванні визначення походження дитини спираються на релігійні правила, що дістали системної кодифікації тільки у останні десятиліття, не визнають застосування репродуктивних технологій з релігійних причин, однак розглядають можливості окремого правового регулювання питань визначення походження дитини для негромадян за світськими законами; країни, котрі спираються частково на звичаєве право, мають доволі гнучкі норми визначення

походження дитини, що, зокрема включають встановлення батьківства на підставі визнання себе батьком перед громадою.

Окрім цього, наукова новизна та практичне значення дисертаційного дослідження О. І. Лефтерової підтверджуються аргументованими пропозиціями дисертантки щодо внесення змін у норми чинного законодавства (частини 1 статті 65 Закону України «Про міжнародне приватне право») і щодо доповнення положень актуального проекту закону «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій» (№ 13683 від 22 серпня 2025 року).

Викликає інтерес запропонована дисертанткою концепція терміну «походження дитини» як правовстановлюючого юридичного факту, який після формального закріплення у встановленому законом порядку як акт цивільного стану є: 1) тлом для виникнення батьківських правовідносин; 2) підставою для виникнення взаємних прав та обов'язків у батьків та дітей і 3) елементом ідентичності дитини, що формує особистість дитини та впливає на її подальше життя.

У дисертації представлено низку інших теоретично обґрунтованих висновків та пропозицій, зокрема, вперше наведено форми, в яких може виражатись іноземний елемент у правовідносинах, що виникають при визначенні походження дитини, здійснено систематизацію колізійних прив'язок (відсилок до права, що належить застосувати) при визначенні походження дитини і доповнено систематизацію рішень Європейського суду з прав людини щодо визначення походження дитини, зокрема у питаннях доступу до інформації про походження, застосування генетичної експертизи як доказу спорідненості і балансування інтересів дитини, батьків і держави.

З урахуванням викладеного вище, слід визнати, що результати дисертаційного дослідження О. І. Лефтерової повною мірою відповідають вимогам, що висуваються до кваліфікованих наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії.

Повнота викладення основних результатів дослідження в наукових публікаціях та апробація положень дисертації. Результати, викладені у

дисертації, апробовані та відображені у низці наукових публікацій дисертантки, серед яких п'ять публікацій статей у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України. Окрім цього, основні положення дисертації апробовано на тринадцяти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та круглих столах: Науково-практична конференція молодих вчених «Перші економіко-правові студії» (7 березня 2019 року, Одеса), Науково-практична конференція молодих вчених «Другі економіко-правові студії» (10 жовтня 2019 року, Одеса), International Conference "Challenges of Modern Public Law" (June 23-25, 2023, Batumi, Georgia), International conference (Jean Monnet Chair) "Democracy, rule of law, and protection of human rights in the European Union" (September 29-30, 2023, Batumi, Georgia), Міжнародна наукова конференція «Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень» (23 квітня 2024 року, м. Київ), XXIII Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (26 квітня 2024 року, Львів), Круглий стіл «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (25 червня 2024 року, Кам'янець-Подільський), CXLIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Перспективні напрямки наукових досліджень» (31 травня 2024 року, Чернівці), ICON-S Georgia II Annual Conference "Georgian Public Law and the Challenges for the European Integration" (28-29 September 2024, Tbilisi, Georgia), VIII Correspondence International Scientific and Practical Conference (October 4th, 2024, European Scientific Platform, Vinnytsia), Міжнародна науково-практична конференція «Тринадцяті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права», присвячена пам'яті Є. В. Васьковського (30 травня 2025 року, Одеса), Науково-практична конференція «Актуальні проблеми здійснення та захисту прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану» (3 червня 2025 року, Хмельницький). Окрім цього, було проведено публічну лекцію на тему "Захист прав дитини у контексті збереження ідентичності: міжнародний та український досвід і перспективи" у Онлайн-лекторії при Раді молодих вчених при Міністерстві освіти і науки України (5 жовтня 2024 року, м. Київ).

Положення дисертаційного дослідження, які виносяться на захист, пройшли апробацію під час їх обговорення на засіданнях кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права, а також кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Таким чином, зважаючи на викладене, можна констатувати, що дисертація пройшла належну апробацію і є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

Дотримання академічної доброчесності. За результатами перевірки тексту роботи на унікальність, дисертаційне дослідження О. І. Лефтерової на тему «Визначення походження дитини в міжнародному приватному праві» визнане оригінальною роботою, яка не містить елементів академічного плагіату, фактів недоброчесності та може бути рекомендована до захисту. Оригінальність тексту дисертації становить 90,62%.

У роботі відсутні порушення академічної доброчесності, наведені у тексті ідеї та слова інших авторів мають коректне цитування, а посилання на джерела є належно оформленими.

Дискусійні положення та зауваження дисертації:

1. Дослідивши питання колізійного регулювання визначення походження дитини, дисертантка дійшла висновку, що за наявності колізій у регулюванні визначення походження дитини за участі іноземного елемента найбільш поширеним є застосування *закону громадянства* дитини або батьків/одного з них (с. 144 дисертації). Водночас для ефективного захисту інтересів дитини у таких правовідносинах дисертантка наголошує на необхідності застосування принципу захисту слабкої сторони правовідносин (дитини), а тому вважає необхідним застосування того правопорядку, що є найбільш сприятливим у даних правовідносинах для забезпечення інтересів дитини. Постає питання, чи є обґрунтованим відступ від традиційних колізійних прив'язок, зокрема *закону громадянства дитини або її батьків*, на користь застосування правопорядку, який визнається найбільш сприятливим для дитини, з огляду на те, що такий підхід може ускладнювати забезпечення правової

визначеності, передбачуваності правозастосування та стабільності сімейних правовідносин за участю іноземного елемента?

2. Одним із висновків дисертації є теза, що походження дитини від батьків може ґрунтуватися як на біологічному, так і на соціальному зв'язку між дитиною та батьками, що дозволяє застосовувати цей термін і у випадках усиновлення, народження дитини за допомогою допоміжних репродуктивних технологій. З іншого боку, у розділі 1.2 дисертації авторка наводить погляди визнаних українських правників на дефініцію понять «споріднення» та «походження», які, по суті, розглядаються як такі, що мають однакове значення. Чи є обґрунтованим поширення поняття «походження дитини» на випадки, що ґрунтуються виключно на соціальному, а не біологічному зв'язку між дитиною та батьками, зокрема при усиновленні або застосуванні допоміжних репродуктивних технологій, з огляду на те, що у доктрині сімейного права України традиційно це поняття пов'язується саме з встановленням біологічного батьківства або материнства, тобто, наявністю кровного споріднення?

3. У розділі 3.3 дисертації (ст. 197-198) авторка проаналізувала зміст актуального законопроекту «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій» № 13683 від 22 серпня 2025, зокрема, статті, у яких законодавець пропонує закріпити фактичну заборону застосування транскордонного сурогатного материнства в Україні, коли до послуг сурогатного материнства звертається подружжя-іноземці, одинокі особи іноземці або особи без громадянства. Як зазначає дисертантка, у статті передбачено, що іноземець може скористатись послугою сурогатного материнства в Україні за наявності одночасно двох умов: перебування у шлюбі з громадянином (громадянкою) України і відсутність заборони сурогатного материнства у законодавстві держави, громадянином якої є іноземець, що, перш за все, слугуватиме захисту прав дитини, народженої сурогатною матір'ю, і уникненням правових колізій при визначенні походження дитини, народженої сурогатною матір'ю, коли один з батьків є іноземцем. Зважаючи на високу дискусійність питання транскордонного сурогатного материнства в Україні, як і згаданого

законопроекту в цілому, маємо до здобувачки запитання щодо обґрунтованості запровадження фактичної заборони транскордонного сурогатного материнства для іноземців, з огляду на те, що такі обмеження можуть водночас звужувати репродуктивні права осіб та не усувати повністю ризики виникнення правових колізій.

4. У розділі 1.2. дисертації, досліджуючи погляди зарубіжних науковців на визначення поняття «походження дитини», здобувачка зазначає, що деякі зарубіжні правники розглядають поняття походження дитини як частину її ідентичності, концепція якої закладена у статті 8 Конвенції про права дитини (ст. 53). Провівши власний аналіз поняття «походження дитини», дисертантка дійшла висновку, що походження дитини є елементом ідентичності дитини, що має визначальне значення для формування дитячої особистості. Разом з тим, у роботі бракує аналізу змісту поняття «ідентичність дитини» та елементів ідентичності дитини, що закріплені у статті 8 Конвенції ООН про права дитини.

Викладені запитання та зауваження мають рекомендаційний характер та не применшують значущість результатів дисертаційного дослідження.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертаційне дослідження Лефтерової Олени Іванівни на тему «Визначення походження дитини в міжнародному приватному праві» є самостійною, завершеною науково-дослідною працею, що за актуальністю, науковою новизною та практичним значенням відповідає вимогам, встановленим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а також Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022

року № 44, а її авторка - Олена Іванівна Лефтерова – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» в межах галузі знань 08 «Право».

Рецензент:

Доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова,
кандидат юридичних наук, доцент

Арина СВЯТОШНЮК

ОСОБИСТИЙ ПІДПИС ПІДТВЕРДЖУЮ
Перший проректор ОНУ ім. І.І.Мечникова

Майя НІКОМЕВА

"17" 03

